

Életmód kultúra nélkül?

A közművelődési törvényről mostanában keveset beszélünk, pedig érvényes még, egy szavát sem vonták vissza. Ennek nyilván oka van. Minden bizonnyal a legfőbb az, hogy a törvényt 1975-ben alkották, 1976-ban szentesítették, vagyis az illúziók korszakában, tehát már túl a nagy anyagárrobbanáson, a világgazdasági válság kezdete után, abban az időben, amikor még azt gondoltuk, hogy a külső okokat ki tudjuk védeni, megállíthatjuk Hegyeshalomnál. Kiderült, hogy nem, hatásukat ma is érezzük és szenvedjük.

Ha már most a megjelölt célokat a valóság tényeivel szembe-sítjük, azonnal kitűnik, hogy mindjárt az első cél megvalósítása igencsak várat magára. Nevezetesen az, hogy az emberi élet egész tartamára kiterjesztjük a művelődést. A statisztikák és a népművelők ugyanis egybehangozva azt állítják, hogy jószertként képtelenek elérni, bevonni a munkaképes korosztályokat a közművelődésbe; úgy húsz évtől hatvanéves korig a magyar állampolgárok túlnyomó többsége keveset olvas, keveset művelődik, igencsak kiiktatta életéből a kultúrát. Az a furcsa és nemkívánatos helyzet kezd kialakulni, hogy a művelődési intézményhálózat (a könyvtárak, a művelődési otthonok, a múzeumok stb.) első számú használói, látogatói a gyerekek és a fiatalok, főleg a jól szervezhető iskolások. Természetesen az nem lenne baj, hogy az iskolás korúak odaszoknak a művelődési intézményekbe, a baj az, hogy van olyan (főleg községi) művelődési ház, ahol szinte kizárólag tizenévesek alkotják a különböző szakkörök, állandó közösségek tagságát. Legalább kialakulnak művelődési szokásaik, igényeik, és így később is résztvesznek a közösségi művelődésben — gondoljuk. Nos, ez azonban, sajnos, inkább elmélet, mint gyakorlat, mert a valóságban az történik, hogy amikor keresőképesebbek lesznek, túlnyomó többségük felhagy minden művelődéssel. Egy részük átszökik a kocsnába, másik részük pedig követi a szülők példáját, és látástól vakulásig dolgozik.

Nem azok ellen emelünk kifogást, akik nem állnak be füres kézzel a sorba, hogy az államtól várjanak minden juttatást, hanem kezükbe vesszük sorsuk irányítását, és segítünk magukon. Am van egy egyre terebélyesedő réteg, amely már túl van az egzisztenciális alapozáson, házat épített, vagy lakást szerzett, élvezzi a technikai civilizáció sok-sok előnyét, s rendes jövedelméből is jól megéli. De úzi-hajtja magát, újabb rendszeres megbízásokat keres, a hírtelen jött lehetőségeket sem utasítja el, dolgozik nappal, este, vasárnap, közben egy kicsit üzletel. Szabadság idejére munkát vállal, alig várja a háromnapos ünnepeket, május elsején például azzal dicsekszik, hogy ő a munka ünnepe is munkával ünnepli. A Operaházban, a Nemzeti Múzeumban, a Szépművészeti Múzeumban még életében nem járt, könyvet utólagra iskolás- vagy katonakorában olvasott, mert most azt mondja: nincs ideje rá. S lassacskán nem lesz ideje a családjára, és energiája a főfoglalkozására sem. Bővíben van a pénznek, ő azonban kultúrára egy fillért sem költ, mert sajnálja rá.

Messze vagyunk tehát attól — s ma, 1984-ben talán még távolabb, mint 1976-ban voltunk —, hogy a kultúrát az emberi élet egész tartamára, minden állampolgárra, az egész közösségre kiterjesztjük. A felelősség elsősorban az egyént terheli, aki nem ismeri fel saját érdekeit, szükségleteinek bejelentésével nem járul hozzá a fejlődéséhez, nem látja be, hogy az életnek elengedhetetlen követelménye a szellem gazdagítása, a lélek pallérozása.

Nem vitás, a gazdasági körülmények sem kedveznek a közművelődés fejlesztésének. A felelősség azonban nem hárítható el a közösségtől, a társadalmi egységektől, a mai gyakorlatról sem. Ma már egyértelműen kimondhatjuk, hogy a kultúrában sem elég a program, rövid- és középtávú konkrét tervekre is szükség van. A kulturális irányítónak jobban kellett volna ismerniük a valós szükségleteket, az átalakuló művelődési szokások természetét, az ország gazdasági teherbíró képességét.

Hallani mostanában olyan hangokat, hogy először termelni kell, majd utána lesz kultúra is, mert mostanában nem a kultúra a legfőbb napirend a társadalom tárgyalóasztalánál, jobb időkben majd visszatérünk rá. Csak hogy ez ökonomista és technokrata szemlélet, amely a kultúrát valami szükséges ballasztként tekinti. A gyakorlatban nem lehet külön gazdaságpolitika, külön kulturális, csak egységes politika lehet, amelynek mindenkor szerves része volt és marad a kultúra is.

BAKÓ ENDRE

Szeged száz éve

Lechner Lajos búcsúja az újjáépített várostól

Nem dicsekvésként mondom, de Szegednél alig létezik szebb város. Én Szegedet természeti és mérnöki alkotásnak fogva, természetesen a leg-szebb magyar városnak tartom. Beszélgető várostársaimnak is iobbára ez a véleménye, különösen akkor, ha a kör- és sugár-utas városszerkezetről a „Palotás Szeged”-ről esik szó. A szépségnek nem találok mértékegységeit, de ezzel együtt a főváros után Szegednek kell adnunk a pálmát.

Szegedet az újjáépítés hatalmas és nagyarányú alkotásai során Lechner Lajos és mérnökolléktívája varázsolta csodálatosan széppé, alig három és fél év alatt, a hullámsírból. A mai kor emberétől is elismerését kiváltó újjáépítés kapcsán, 1893. év végére, 3 ezer 227 épület emelkedett, és ezek közül 26 két-, 211 egyemeletes, 836 magas földszintes, 1314 földszintes és 248 udvari lakóház volt, több mint tízezer lakással. Lechner Lajos zseniális nagyságát jellemozze most a korabeli szemtanú, a szegedi újságíró, Mikszáth Kálmán: „E fura keves alak örökké siet, mindta fárad, jár valamiben, s méa akkor is saját mulatságra diskurálta, akkor is Szeged érdekében informál: eleven két szemével, villogó pápaszemén keresztül, már évek előtt olyan-nak látta Szegedet, aminő lett.”

A város újjáépítésére létrehí-vott királyi bizottság 1883. decemberére megszűnt, és most már grófi címet viselő Tisza Lajos 1884. január 1-én távozott Szegedről. A továbbiakban miniszteri kirendeltség vezette a rekonstrukcióval még kapcsolatos ügyek intézését. Lechner Lajos-al az élen. Lechner Lajos és alkotógarája száz éve, 1884. július 15-én vett búcsút a várostól, amikor a korabeli főmérnök, Tóth Mihály — egyébként ieles építésztervező is, több tervének megvalósulása ma is áll Szegeden, például a tűzoltó-laktanya, a víz- és csatornamű Tisza-parti székháza, az egykori huszárlaktanya (ma kábelgyár) stb. — díszes album kíséretében búcsúzott a városépítőktől, amely tartalmazta a város akkori térképét, és tíz új létesítmény képét. Ezt követően Szeged további építésének a kívánalmaknak megfelelő

rendszerben történő biztosítására a város kilenc tagú középítési tanácsot hozott létre. Kállay Albert főispán elnökletével.

Az 1879. évi nagy árvíz utáni újjáépítés nagyságának és nagyszerűségének illusztrálására tegyük most sétát a 150 évvel korábbi Szegeden. Tóth Mihály főmérnök cikkének segítségével, amely a Szegedi Híradó 1909. január 1-i számában jelent meg. A Széchenyi teret egy hatalmas sártengernek találjuk, fenyőfapalló-átiárokkal. „A mai Szt. Mihály utcában (a Pillich-familia utcája) ember magasságú, mély szappanaliás földdel kör-nyezett mély árokba félve tekintünk. A mai Szt. István és Lechner téren összevilemlő, a Madách utcája terjedő mély vizálló-sos területtel van ez kapcsolot-ban és azok táplálására avított a Elésház (ma Takaréktár) és a Sóház utcai (ma Sóhordó) vizeket.”

A Szilber-ház (amely a korabeli Tisza Lajos [ma Lenin] kör-úton áll) körül szintén lehetetlen közlekedési viszonyok uralkod-tak. A Reiner-ház (ma is áll a Horváth M. utcában) előtt is csak fapallókon lehetett közlekedni, de a másik oldalon már téglajár-dát létesítettek. A jelenlegi OTP-székház helyén (épült 1904-ben, Baumhorn Lipót tervei szerint, móros szecesszióban) gyermekek-nvári fürdőzésére is alkalmas viz-állás került el, amelyen nem ritkán kisebb fajú vízi szárnyasok is menedéket találtak.

Tóth Mihály így folytatja: „A tó mögött állott a katonai kincstári élésház (Prófont-ház), mel-rol az utca is nevért uerte: a mai Jerney-ház és a városi fürdő területén; összefüggőle és hason-ló szánandó rossz karban, mint a széna paitája és udvar kerítése fekete-sárra sávolt kanujával. A tó mentén mintegy másfél méter magasra emelkedik a Főiac-tér (Széchenyi), határolva a mai Horváth Mihály utca, Várfalak, Klauzál-házak, Kárász-ház, Város-ház-sor és Dercsényi- (most Zo-ter-) házak által, Jobbra kiá-gzik a kétoldalt mély árkokkal szegelezett sártengerben úszó, és a mai Rókusi állomás mögötti vesztőhelyre vezető Nagyposta-út, később Budai-országút, Budapesti suvárút, most Kossuth Lajos su-garút.”

Ekkorra, 150 évvel korábban a Széchenyi teret már kikövezték,

és a Horváth M. utca kocsiját is mohácsi meszkódarabokból rakták ki, egész a sóházig. A Kárász utca is kövezték, de a Hid utca csak téglaléteztű járdával rendelkezett. Ilyen út vezetett egészen a tiszai hajóhidig, az Oskola utcán át a Gizella (ma Aradi vértanúk) tere. Már ekkor létezett a Széchenyi téri sétány, kétoldalt fasorral beültetve, közepen téglajárdával. „A sétány előtt az Európa szállója (ma a DEMÁSZ székháza) és ettől a Kiváló utcája mocsaras tér terület el és a bányai rác hetivásáros kocsi állóhelyeül szolgál.” — írja Tóth Mihály. A Kárász utca kátyvútt rőzsekötegekkel tün-tet-tek el, és a Somogyi utca sarkán keskeny téglajárda volt csupán. A Dugonics teret rendre nagy vizállás és sártenger borította, két méter mélységű nyílt árok-kal. Tóth főmérnök így fejezi be írását: „Ha megelégtünk a sé-tát, ugyanazon úton hazaballag-hattunk, elmélkedve a szebb jövő fölött, melynek valóradlása büszkesége Szeged minden polgá-rának.”

Ilyennek írja Tóth főmér-nök az 1834. év körüli Szegedet. Valóban, tehát mit pusztított el itt a nagy árvíz? Mindenesetre, 75 (mások szerint 70) ezer ember hajlékát, azt a várost, amelyet Kelety Károly, első nagy statisztikusunk 1870. évi népszámlálási adatokra alap-uló könyvében, az 1873-ban ki-adott Hazánk és népe című mű-veben, a városiasodás szempont-jából csak a 88. helyre sorolta, több felvidéki, kisebb jelentősé-gű városkát — Eperies, Bártfa stb. —, Közéget előbbre helyez-ve. Valóban, Szeged a rekonstr-ukciót megelőzően nem volt több egy vidéki provinciális vá-rosnál.

Most, a centenáriumon a száz évvel korábbi városalkotóknak kiíró tisztelettel és csodálattal gyönyörködünk ebben a város-ban, amelyről a nagy városeszté-tikus építész, Granasztói Pál így vélekedett: „... Szegedhez fog-ható, ily eauséges, formás város e korszakból Európában nincsen, s noha a maga kora nemzetközi módján épült újjá, lényegében mégis sajátáas alföldi magyar város maradt... Belvárosa pedig eaésében műemlékfélévé válik.”

BÁTYAI JENŐ

A képes levelezőlap történetéből

Ferenc Jóska óriás méretű arcú — nyolc képes levele-zőlapból összerakva. Bájós fi-gura, kezében valódi tükörrel, dombornyomású képes levele-zőlapon. Ingerlően csinos hölgy álomra hajtja a fejét — ugyanó pajkosabb szituációban, ha át-világítják. Íróasztallal méretű behemót — és körömnny levelezőlap: a világ legkisebbje és legnagyobbja. A legszeleőbb — 111 centis — nem fért el a Bu-dapesti Történeti Múzeumban rendezett tárlaton.

Kuriózumkiállítás az a be-mutató, amelyet Gyökér István gépészmérnök százezres gyűjte-

ményéből állítottak össze, s cí-me: Fejezetek a képes levelező-lap történetéből. A kezdetől 1904-ig.

1869-ben jelent meg a világ első postai levelezőlapja, az Osztrák-Magyar Monarchia-ban. Egy évvel később fura öt-let pattant ki egy északnémet könyvkereskedő, August Schwarz fejéből: a levelezőlap bal felső sarkába képecskét nyomtatott, így adta postára. Érdekes mó-don, nem kellett feltűnést. Öt év múlva megismételte a próbálkozást, majd sorozatot adott ki képpel tetéztett levelezőla-pokból. Sikere lett. A kereslet

fokozódott, nemsokára elárasz-totta termékeivel Németorszá-got, majd Európát. A képes le-velezőlap megtalálta funkcióját — rövidebb, de érzelmesebb üzenet hordozója lett —, és mind többféle témát dolgozott fel, előbb grafikus-rajzos, majd a korlátlan sokszorosításra al-kalmasabb fotós megoldásban. A feltaláló egyik ösztönzője alighanem a XVIII. században létrejött, s a múlt század végé-ig hódító alkalmi — ünnepi, név- és születésnap — boríté-kos-képeses köszöntőkártyák divatja is.

Tanulságos és élvezetes kiál-lítás. A gyűjtő tizemeletnyi anyagot tudhat magáénak. Ne-gyedszázada kezdte, s ma száz-ezres a gyűjteménye. Légmente-sen egymás mellé tevé har-minc-harminchárom méternyi. De belefér egy szekrénybe. Ezt a szekrénybezárt régi életet — ezt az elismerten a nemzetközi élvonalba sorolható gyűjte-ményt — Gyökér István már sokszor bocsátotta hazai és kül-földi kiállítási intézmények és művelődési házak rendelkezé-sére.

P. G.

